

WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI
UNIwersytet WARSZAWSKI

UNIwersytet
WARSZAWSKI

Dziekan WPiA UW prof. dr hab. Tomasz Giaro
zaprasza na
XXIII Konferencję Wydziału Prawa i Administracji
Uniwersytetu Warszawskiego, która odbędzie się 18 marca 2022 r.

TEMAT KONFERENCJI:
PRAWO W EPOCE POPULIZMU

WAŻNE DATY:

- 9 listopada 2021 r. – ogłoszenie tematu konferencji
- 19 listopada 2021 r. – przyjmowanie tematów referatów
- 19 grudnia 2021 r. – przyjmowanie abstraktów (400-500 wyrazów)
- 10 stycznia 2022 r. – ogłoszenie programu konferencji
- 11 marca 2022 r. – przyjmowanie pisemnych wersji referatów
*Koniecznym warunkiem dopuszczenia do wygłoszenia referatu
jest złożenie jego pisemnej wersji (ok. arkusz wydawniczy)*
- 30 kwietnia 2022 r. – przestanie ostatecznych, pisemnych wersji
referatów do publikacji

Piotr Grzebyk, *Prawo w epoce populizmu – uwagi wprowadzające*1. *Populizm w świecie zachodnim*

Debata na temat populizmu była i jest skoncentrowana w głównej mierze na Europie i obu Amerykach¹. W tradycji politycznej i prawnej tych regionów populizm sięga daleko wstecz, co najmniej do czasów powstania w Rzymie stronnictwa *popularów*, którzy w walce o władzę z *optymatami* zabiegali o poparcie niższych warstw społeczeństwa rzymskiego (plebsu)². Za kolejne historyczne przykłady ruchów populistycznych uznaje się m. in. rosyjskich ‘narodników’ oraz ruch farmerów z południowo-zachodnich Stanów Zjednoczonych, który dał początek amerykańskiej *People’s Party*. Szczytowe nasilenie i największy zasięg populizm zyskał w krajach latynoamerykańskich w latach 30. (Brazylia, Meksyk i in.) i 40. XX w. (peronizm w Argentynie). W ten sposób zakreślony geograficznie i kulturowo populizm (świat zachodni) charakteryzował się przede wszystkim wiarą w mądrość i uczciwość prostego człowieka, niechęcią do wykształconych elit, specjalistów, ekspertów, przywiązaniem do prostych wyjaśnień i rozwiązań oraz roszczeniowym stosunkiem do państwa i wyższych warstw społecznych. Tak rozumiany populizm opiera się na kilku założeniach, z których cztery wydają się nam najistotniejsze. Po pierwsze, idealizacji prostego człowieka (ludu) i jednocześnie podkreślanii jego krzywdy (biedy, wyzysku ekonomicznego oraz ucisku politycznego). Po drugie, uznawaniu ludu nie tylko jako kategorii społecznej, ale również np. religijnej, narodowej, którą przeciwstawia się władzy, elitom oraz grupom obcym (klasowo, wyznaniowo, etnicznie). Po trzecie, utożsamianiu demokracji a także słuszności decyzji politycznych z przewagą, wolą i opinią większości. Po czwarte, założeniu o wyższości tzw. zdrowego rozsądku prostych ludzi nad wiedzą ekspercką (specjalistyczną), co często idzie w parze z kwestionowaniem opinii jakichkolwiek autorytetów³. Ostatnie lata to okres, w którym podobne hasła populistyczne oraz politycy, którzy je głoszą zyskują na znaczeniu (*return of populism*)⁴, także w państwach uważanych za przykłady dojrzałych demokracji. Niektórzy twierdzą wręcz, że żyjemy w erze populizmu (*Age of Populism*)⁵.

Dziś populizm łączy się zazwyczaj z nowym nacjonalizmem, czy neoautarytaryzmem i w efekcie nadaje się mu nacechowanie wyłącznie negatywne. Gdy wziąć pod uwagę, że na przykład prawo ochrony słabszych (pracy, konsumenckie itp.) jest z założenia krytyczne wobec zorganizowanych struktur władzy (*established power structures*) oraz roli polityków i biznesu (elit) w popieraniu tych struktur⁶, zauważyć się także, że niektórzy krytykę obecnego porządku gospodarczo-społecznego często delegitymizują, posługując się populizmem jak inwektywą. Populizm

1 Sook Jong Lee, Chin-en Wu, Kaustuv Kanti Bandyopadhyay, *Introduction: Populism in Asian Democracies* w Sook Jong Lee, Chinen Wu, Kaustuv Kanti Bandyopadhyay red., *Populism in Asian democracies: features, structures, and impacts*, Brill 2021, s. 1; Ying Miao, *Can China be populist? Grassroot populist narratives in the Chinese cyberspace*, *Contemporary Politics* 2020, 26/3, s. 268.

2 James D. Ingram, *Populism and Cosmopolitanism* w Cristóbal Rovira Kaltwasser et al. red., *The Oxford Handbook of Populism*, OUP 2017, s. 652. Więcej o popularach np. Henrik Mouritsen, *Politics in The Roman Republic*, CUP 2017, s. 112.

3 Ruth Wodak pisze o *arrogance of ignorance*. Ruth Wodak, *The Politics of Fear What Right-Wing Populist Discourses Mean*, SAGE 2015; Ruth Wodak, *‘Anything Goes!’ – The Haiderization of Europe* w Ruth Wodak, Majid Khosravini, Brigitte Mral red., *Right-Wing Populism in Europe: Politics and Discourse*, Bloomsbury Academic 2013, s. 27.

4 Bernard Badie, Dominique Vidal, *Le retour des populistes. L’état du monde 2019*, La Decouverte 2018; Paula Biglieri, Luciana Cadahia, *Seven Essays on Populism. For a Renewed Theoretical Perspective*, Polity 2021, s. 1. Dla niektórych zaskoczeniem był wzrost znaczenia populizmu w krajach uważanych do tej pory za stabilne demokracje; Gerald L. Neuman, *Populist Threats to the International Human Rights System* w Gerald L. Neuman red., *Human Rights in a Time of Populism. Challenges and Responses*, CUP 2020, s. 1.

5 Ivan Krastev, *The Age of Populism: Reflections on the Self-enmity of Democracy*, *European View* 2011, 10/1, s. 11-16.

6 Alan Bogg, Mark Freedland, *Labour Law in the Age of Populism: Towards Sustainable Democratic Engagement*, Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper No. 2018-15, s. 3.

nie musi mieć jednak cech pejoratywnych; oznaczać może jedynie «popieranie lub lansowanie idei, zamierzeń, głównie politycznych i ekonomicznych, zgodnych z oczekiwaniami większości społeczeństwa w celu uzyskania jego poparcia i zdobycia wpływów lub władzy». Tak rozumiany populizm zdaje się być powiązany z ochroną słabszych, z redystrybucją dóbr w społeczeństwie i z równością społeczną⁷. Dotyka zatem istotnych wartości realizowanych przez prawo i dlatego zasadne jest prowadzenie naukowej jego analizy także w tej perspektywie. W żaden sposób nie zaprzecza to twierdzeniu, że populizm w wersji realizowanej dziś w wielu państwach stanowi zagrożenie dla demokracji, rządów prawa oraz słusznym praw mniejszości.

Czym jest zatem dzisiaj w świecie zachodnim populizm? Na to pytanie, przyjmując różne podejścia badawcze, próbują odpowiedzieć liczni socjologowie, politolodzy, historycy itp. Przykładowo, dla ekonomistów populizm to składanie obietnic bez pokrycia, w oparciu o proste opisy skomplikowanej rzeczywistości gospodarczej, a następnie prowadzenie krótkowzrocznej polityki makroekonomicznej, która idzie w parze z rozbudzaniem postaw roszczeniowych ludu⁸. Populizm badano też na przykładach z różnych państw, w których obowiązują różne systemy społeczne i gospodarcze, w różnych uwarunkowaniach historycznych i kulturowych. Mimo to, w naukach społecznych nie ma wypracowanej jednej, wyczerpującej i powszechnie przyjętej definicji populizmu⁹. Wydaje się, że najbardziej rozpowszechnione jest rozumienie populizmu zaproponowane przez Casa Mudde. W jego opinii „populizm jest ideologią o cienkim rdzeniu, która przedstawia społeczeństwo jako podzielone na dwie jednolite i zantagonizowane ze sobą grupy: „czysty lud” oraz „skorumpowaną elitę”. Zgodnie z tym poglądem polityka powinna stanowić wyraz woli ludu (*“populism as a thin-centered ideology that considers society to be ultimately separated into two homogeneous and antagonistic camps, “the pure people” versus “the corrupt elite,” and which argues that politics should be an expression of the volonté generale (general will) of the people”*)¹⁰. Zaletami powyższej definicji jest jej łatwość operacjonalizacji. Przyjęcie, że populizm jest „ideologią o cienkim rdzeniu” odróżnia go od innych ideologii, które starają się w bardziej kompleksowy sposób odpowiedzieć na zasadnicze pytania życia społecznego (liberalizm, socjalizm, komunizm itp.). Z tego właśnie powodu istnieją przykłady tak populizmu lewicowego, jak i prawicowego. Brak zasadniczego rdzenia w populizmie zwiększa bowiem możliwości adaptacyjne populistycznych ruchów i liderów, dla których inne, bardziej komplementarne ideologie stanowią zawsze jedynie tzw. *host ideologies*¹¹. Cass Mudde zaproponował też podział na populizm wykluczający i inkluzywny (*exclusionary and inclusionary populism*)¹². Materialny (obok politycznego i symbolicznego wymiaru) aspekt populizmu wykluczającego polega na akcentowaniu, że

7 O tzw. redystrybucyjnym populizmie (*redistributive populism*) zob. Marie Kennedy, Chris Tilly, Mauricio Gaston, *Transformative Populism and the Development of a Community of Color* w Joseph Kling, Prudence Posner red., *Dilemmas of Activism: Class, Community, and the Politics of Local Mobilization*, TUP 1990, s. 306.

8 Manuel Funke, Moritz Schularick, Christoph Trebesch, *Populist leader and economy*, 2020 Kiel Working Paper no 2169, s. 6; Rudiger Dombusch, Sebastian Edwards, *The Macroeconomics of Populism in Latin America*, The University of Chicago Press 1991.

9 O dwóch najbardziej powszechnych podejściach (*the ideational and the strategic approach*) zob. Pierre Ostiguy, Francisco Panizza, Benjamin Moffitt, *Introduction* w Pierre Ostiguy, Francisco Panizza, Benjamin Moffitt red., *Populism in Global Perspective: A Performative and Discursive Approach*, Routledge 2021, s. 2. Także Cas Mudde, *Populism: An Ideational Approach* w Cristóbal Rovira Kaltwasser et al. red., supra 2, s. 29 i n.; Kurt Weyland, *Populism: A Political-Strategic Approach* w Cristóbal Rovira Kaltwasser et al. red., supra 2, s. 48 i n. Inni wyróżniają trzy główne podejścia (*Laclau's approach, political/strategic and ideational approach*) Carlos de la Torre red., *Routledge Handbook of Global Populism*, Routledge 2019, s. 31.

10 Cas Mudde, Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Populism. A Very Short Introduction*, OUP 2017, s. 6.

11 Cristóbal Rovira Kaltwasser, Lisa Zanotti, *Populism and the welfare state* w Bent Greve red., *Handbook on Austerity, Populism and the Welfare State*, EE 2021, s. 42; Nicole Loew, Thorsten Faas, *Between Thin- and Host-ideologies: How Populist Attitudes Interact with Policy Preferences in Shaping Voting Behaviour*, Representation 2019, 55/4, s. 493-511.

12 Cas Mudde, Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America*, Government and Opposition 2013, 48/2, s. 147 i n. Zob. także Cristóbal Rovira Kaltwasser, Lisa Zanotti, supra 11, s. 41 i n. Cedric M. Koch, *Varieties of populism and the challenges to Global Constitutionalism: Dangers, promises and implications*, Global Constitutionalism 2020, s. 9.

dystribucja dóbr w społeczeństwie powinna być ograniczana do podmiotów zaliczanych do kategorii ludu. W populizmie inkluzywnym przeciwnie, twierdzi się, że pojęcie ludu – odbiorcy dóbr – powinno być możliwie szerokie i to właśnie w tym przypadku sytuacja społeczno-ekonomiczna jednostki jest istotnym elementem w procesie zaliczania jej do kategorii ludu. W przypadku populizmu ekskluzywnego (przynajmniej w odniesieniu do państw Europy Zachodniej) przypisanie jednostki do ludu odbywa się głównie przez kategorie kultury (język, narodowość itp.).

Niektórzy uważają jednak, że populizm jest bardziej dyskursem niż ideologią. Ernesto Laclau podkreślał na przykład, że „ruch nie jest populistyczny ze względu na to, że w swojej polityce, czy ideologii zawiera populistyczne treści, ale ponieważ wyraża partykularną logikę artykulacji tych treści – jakiegokolwiek by one nie były”¹³. Podstawowe elementy konstrukcyjne populizmu, jak lud czy elita stają się w tym ujęciu jedynie „pustymi znaczącymi” (*empty signifiers, floating signifiers*), których treść może się zmieniać w zależności od kontekstu¹⁴. Dalej idzie Kurt Weyland, twierdząc, że populizm to tylko „polityczna strategia, poprzez którą przywódca dąży, bądź wykonuje władzę w oparciu o bezpośrednie, niezapośredniczone oraz niezinstytucjonalizowane wsparcie ze strony niezorganizowanych mas”¹⁵.

2. Podstawowe założenie co do rozumienia populizmu

Trudno jest nawet zreferować pozostałe sposoby rozumienia populizmu we współczesnej nauce, ale uczestnicy konferencji powinni przyjąć wspólne dla wszystkich pewne założenia podstawowe, które zaproponowano w tym krótkim opracowaniu.

W oparciu o trzy opisane wyżej i najbardziej nam odpowiadające sposoby rozumienia populizmu zakładamy wstępnie, że najważniejszą jego cechą jest antyelitaryzm, antypluralizm i przeciwstawienia prawego ludu złym elitom. Idealizowany lud jest więc postrzegany jako jedyne uprawnione źródło władzy politycznej, stoi w opozycji do skorumpowanej elity, którą mogą być politycy, urzędnicy, liderzy biznesu, intelektualiści, przedstawiciele związków zawodowych, międzynarodowe korporacje lub jakakolwiek inna dominująca grupa naruszająca żywotne interesy ludu. Populizm zakłada więc, że instytucje demokratyczne zostały przejęte przez elity i stanowią barierę dla bezpośredniego wyrażania woli politycznej przez lud. Na tym etapie badań, nie mamy jeszcze ambicji budowania nowej koncepcji populizmu dla nauk prawnych (*operative legal concept*¹⁶), bardziej zależy nam na obserwacji działań populistów i ich refleksji nad znaczeniem dla systemu prawa oraz praw i interesów jednostki. Żywimy nadzieję, że naukowa analiza dokonywana przez prawników, ekspertów w swoich dziedzinach, którzy nie ulegną pokusie wygłaszania uproszczonych politycznych manifestów, będzie koncentrować się na prawie stanowiącym pod szyldem populizmu.

3. Cele naukowe konferencji i płaszczyzny badań

Celem naukowym konferencji będzie **wyjaśnienie związków populizmu z prawem, w szczególności zbadanie twierdzenia, że wzrost znaczenia populizmu bezpośrednio wpłynął (pozytywnie albo negatywnie) na system prawa oraz sytuację prawną jednostki i jej interesy.** Prezentowane podczas konferencji

13 Ernesto Laclau, *Populism: What's in a Name?* w Francisco Panizza red., *Populism and the mirror of democracy*, Verso 2005, s. 33; Pierre Ostiguy, Francisco Panizza, Benjamin Moffitt, supra 9, s. 2.

14 Taggart pisze o *the chameleonic nature of populism* Paul Taggart, *Populism*, Open University Press 2000, s. 59.

15 Kurt Weyland, *Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics*, *Comparative Politics* 2001, 34/1, s. 14.

16 Gerald L. Neuman, supra 4, s. 4.

referaty nie powinny ograniczać się do jedynie jednego kraju (Polski). Referenci zaproszeni są do prezentowania tez opartych na badaniach dotyczących co najmniej dwóch państw.

Związek populizmu z prawem będzie rozpatrywany na trzech płaszczyznach. Po pierwsze, interesuje nas faza ubiegania się przez populistów o władzę polityczną. Po drugie, okres sprawowania przez nich rządów. Po trzecie, będziemy analizować konsekwencje rządów populistów.

Jeśli chodzi o pierwszą płaszczyznę, to przyjmujemy wstępnie, że nieefektywna polityka prawa oraz nieadekwatne rozwiązania regulacyjne w określonych dziedzinach wpływają na popularność populistów. Z kolei spójna i skuteczna polityka (np. socjalna, podatkowa, kryminalna itp.) państwa może zapewnić zrównoważony rozwój społeczny, a tym samym do pewnego stopnia zabezpieczyć społeczeństwo przed demagogiczną retoryką, utrudniając populistom przejście władzy. Jeśli bowiem lud jest zadowolony ze swojego położenia, to zapewne pozostanie obojętny na uproszczone wizje ładu politycznego, gospodarczego i społecznego, jakie zazwyczaj proponują populistyczni politycy. Przykładowo w Europie zauważono już, że „wyższy poziom dochodu do dyspozycji, stopa zatrudnienia, wydatki na świadczenia społeczne i PKB wiążą się z mniejszym odsetkiem głosów oddanych na populistów na szczeblu regionalnym. Spadek dostępnego dochodu wiąże się ze wzrostem poparcia dla partii populistycznych”¹⁷.

Jeśli chodzi o drugą płaszczyznę tj. sprawowania władzy przez populistów, to w tym przypadku będziemy poszukiwać konkretnych przykładów wszelkich zmian oraz reform dokonywanych pod szyldem (banerem) populizmu, które miały na celu zabezpieczenie praw i interesów ludu.

Jeśli chodzi o trzecią płaszczyznę, tj. następstw rządów populistów, poszukujemy dowodów na to, że populistom – którzy byli u władzy – udało się rozwiązać którykolwiek ze zidentyfikowanych przez siebie wad systemu społecznego, gospodarczego, politycznego lub prawnego.

Problemy szczegółowe, do analizy których zaproszeni są referenci, są następujące:

Po pierwsze, co wskazuje na to, że dany polityk lub lider jest uważany za populistę? Po drugie, czy populiści po dojściu do władzy rzeczywiście chcą rozwiązać konkretne problemy ludu, tj. wszystkich pokrzywdzonych przez elity? Po trzecie, w jaki sposób zamierzają to zrobić? Po czwarte, jak zidentyfikować związek między wprowadzanymi przez populistów reformami (zmianami) a głoszonymi przez nich hasłami. Innymi słowy, czy istnieje coś takiego jak „program populistyczny”? Po piąte, czy populiści są skuteczni w realizacji głoszonych hasel? Po szóste, czy programy populistów oraz prowadzone przez nich działania wiążą się z konceptualizacją i implementacją jakiegoś nowego modelu stosunków gospodarczo-społecznych, który to model mógłby zostać potraktowany jako alternatywa dla obowiązującego obecnie modelu liberalnej gospodarki rynkowej.

3.1. Identyfikacja populistów

Pierwsze pytanie badawcze formułujemy w następujący sposób: **jakie okoliczności potwierdzają, że konkretni liderzy partii politycznych, premierzy, ministrowie lub inni uczestnicy życia publicznego są populistami?** Chodzi zatem o wskazanie ich wypowiedzi publicznych, prezentowanych polityk w trakcie sprawowania władzy a przede wszystkim realizowanych konkretnych działań (np. uchwalone ustawy, przedłożone projekty ustaw), które opierają się na antyelitaryzmie i przeciwstawienie prawego ludu złym elitom.

Stosując przyjęte wyżej rozumienie populizmu, można wstępnie przyjąć, że populistycznym politykiem

¹⁷ Opinion of the European Economic and Social Committee on Populism and fundamental rights – suburban and rural areas (own-initiative opinion) EESC 2019/02189, OJ C 97 z 24.3.2020 r., pkt 4.2; Sergei Guriev, Elias Papaioannou, *The Political Economy of Populism*, 2020 CEPR Discussion Papers 14433, s. 50.

(liderem) jest ten, kto za centralny punkt swojego programu przyjmuje podział społeczeństwa na dwie grupy; lud oraz elity i twierdzi, że jest jedynym reprezentantem ludu, z którym utrzymuje bezpośredni kontakt, bez potrzeby angażowania pośredników czy pośrednich form komunikacji. Przy takim założeniu, 2018 r. to rok wyjątkowy, ponieważ aż w szesnastu państwach rządzą politycy populistyczni lub ich partie; Boyko Borisov w Bulgarii, Benjamin Netanyahu w Izraelu, Liga/M5S we Włoszech, Rodrigo Duterte na Filipinach, Recep Erdogan w Turcji, Robert Fico na Słowacji, Nicolas Maduro w Wenezueli, Narendra Modi w Indiach, Evo Morales w Boliwii, Jacob Zuma w RPA, Andreas Manuel Lopez Obrador w Meksyku, Viktor Orban na Węgrzech, rząd PiS (Zjednoczonej Prawicy) w Polsce, Donald Trump w USA, Alexis Tsipras w Grecji i Joko Widodo w Indonezji¹⁸.

W procesie identyfikacji populistów będziemy brali pod uwagę nie tylko tych, którzy rządy sprawowali samodzielnie, ale także w koalicji z innymi ugrupowaniami i tym samym mieli realne możliwości rozwiązywania problemów ludu. Postulaty i programy liderów i ruchów populistycznych, którzy pozostają poza strukturami władzy mogą wskazywać na kolejne pośrednie związki populizmu z prawem. Przykłady niektórych państw skandynawskich wskazują bowiem na wpływ populistów na przebieg debaty publicznej, a nawet na działania rządów niepopulistycznych, które na przykład w obawie przed utratą władzy, realizują niektóre postulaty populistów.

3.2. *Wprowadzanie w życie hasel populistycznych.*

Po zidentyfikowaniu populistów, skupimy się na odpowiedzi na **drugie pytanie badawcze: czy populiści po dojściu do władzy rzeczywiście chcą rozwiązać problemy ludu, tj. wszystkich pokrzywdzonych przez elity?**

Tak sformułowane pytanie inspirowane jest przede wszystkim przykładem greckim. Rządy SYRIZY w Grecji w latach 2015–2019 potwierdzają skądinąd oczywistą obserwację, że składanie w kampanii wyborczej obietnic jest zawsze łatwiejsze niż ich realizacja już po zdobyciu władzy. SYRIZA – typowa lewicowa partia populistyczna – wygrała wybory parlamentarne i współtworzyła przez cztery lata grecki rząd. SYRIZA szła po władzę po to, aby położyć kres polityce oszczędnościowej pod dyktando „Trojki” (memoranda z 2010 i 2012 r.), korupcji i neoliberalizmowi. W lipcu 2015 r. wygrała ogólnokrajowe referendum, w którym 63% głosujących poparło pomysł odrzucenia porozumienia z kredytodawcami Grecji. Po referendum premier Alexander Tsipras zmienił jednak całkowicie kurs swojej polityki. Koalicja rządowa odrzuciła wyniki referendum i zawarła porozumienie z Trojką, wprowadzając radykalne reformy. W późniejszym okresie, mimo podejmowanych prób poprawy sytuacji ekonomicznej społeczeństwa, rząd kontynuował zalecaną przez UE, EBC i MFW politykę oszczędnościową. SYRIZA szybko skapitulowała przed pożyczkodawcami Grecji, zaakceptowała „kontekst oszczędnościowy” (*austerity context*), uznała dyscyplinę fiskalną oraz neoliberalne reformy jako niezbędne narzędzia zarządzania państwem¹⁹. Ochrona ludu pozostała oczywiście hasłem obecnym w retoryce oraz niektórych mniej istotnych programach społecznych rządu, ale dojście do władzy doprowadziło to tego, że program partii populistycznej w konfrontacji z rzeczywistością zmienił się diametralnie.

Jeśli populiści mają zamiar rozwiązać rzeczywiste problemy ludu, to interesujące będzie ustalenia, w jaki sposób zamierzają to zrobić? Jest to **trzecie pytanie badawcze**. Zastanawia nas bowiem to, w jaki sposób rządy populistów przyczyniają się do na przykład zwiększenia inwestycji, stworzenia nowych miejsc pracy,

18 Manuel Funke, Moritz Schularick, Christoph Trebesch, supra 8, s. 7, 13.

19 Grigoris Markou, *Populism in Government: The Case of SYRIZA (2015–2019)* w Pierre Ostiguy, Francisco Panizza, Benjamin Moffitt red., *Populism in Global Perspective: A Performative and Discursive Approach*, Routledge 2021, s. 192.

podniesienia wynagrodzeń itp., skoro ich program (w szczególności populistów prawicowych) kwestionuje „te same czynniki, na których opierał się niedawny wzrost gospodarczy, tj. otwarte rynki, migracja, integracja gospodarcza i globalizacja”²⁰.

Oczywiście, przykład grecki jest szczególny, ale pytanie o działania populistów po przejęciu władzy pozwoli określić, czy populiści traktują hasła obrony ludu jako narzędzia zdobywania poparcia społecznego. W takim układzie potrzeby ludu są wypadkową rachunków politycznych. Rządzący lub aspirujący do tej roli korzystają z hasel populistycznych, gdy im się to opłaca, a po dojściu do władzy realizują głównie te polityki, które zapewniają im utrzymanie się u władzy.

Następnie przejdziemy do **czwartego pytania badawczego, które polega na ustaleniu związku między wprowadzanymi reformami (zmianami) a głoszonymi przez populistów hasłami**. Populista u władzy wprowadza bowiem w życie tak populistyczne, jak i niepopulistyczne zmiany. W tym miejscu chodzi więc o pokazanie przyczynowo-skutkowego powiązania pomiędzy głoszonymi np. podczas kampanii wyborczej, czy w debacie publicznej poglądami a konkretnymi działaniami populistów. Przykładowo, punktem wyjścia dla wielce kontrowersyjnych zmian w systemie sądowniczym w Polsce jest jasno wyartykułowany pogląd partii rządzącej, że zewnętrznym zagrożeniem dla narodu uznaje się jego elity, w szczególności te związane rodzinnie lub środowiskowo z poprzednim komunistycznym systemem władzy. W opinii Prawa i Sprawiedliwości, to sądownictwo „stało się bardzo znaczącą, a wręcz może podstawową, opoką systemu postkomunizmu i późnego postkomunizmu”²¹. Zamierzamy przedstawić kolejne przykłady, także z innych państw, poszukując bezpośredniego powiązania działań populistów z głoszonymi przez nich populistycznymi sloganami. Pozwoli nam to wskazać przykłady i określić czym są „programy” lub „reformy populistyczne”. To co w jednym kraju jest przez jego obywateli uznawane jako „przekupywanie” wyborców, demagogię i właśnie „czysty populizm”, w innym może być bowiem traktowane jako postępową reformą społeczną, gospodarczą lub polityczną. **W naszej ocenie to czwarte pytanie badawcze jest najtrudniejsze z wszystkich tu przedstawionych, ale odpowiedź na nie może dać podstawy do wyodrębnienia szczególnej formy populizmu, a mianowicie „populizmu prawnego”**.

Badano już wpływ rządów populistów na gospodarkę²². Jeszcze więcej uwagi poświęcono zagrożeniom rządów populistycznych dla liberalnych demokracji²³. Wiemy już też, że populizm wpływa bezpośrednio lub pośrednio na kształt różnych gałęzi prawa, w pierwszej kolejności prawa konstytucyjnego, praw człowieka itp.²⁴ Mniej uwagi poświęcono natomiast identyfikacji i analizie konkretnych przykładów działań populistów w obronie interesów ludzi pracy, w dziedzinie polityki kryminalnej, podatkowej itp. Dlatego właśnie interesuje nas odpowiedź na pytanie, **czy populiści są skuteczni w realizacji głoszonych haseł** (np. sprawiedliwej redystrybucji dóbr, zmniejszania nierówności, ochrony pracowników, przedsiębiorców, itp.). Zasadniczy problem w odpowiedzi na to

20 Opinion of the European Economic and Social Committee on Populism and fundamental rights – suburban and rural areas, supra 17, pkt 4.4.

21 Program Prawa i Sprawiedliwości (2019), <http://pis.org.pl/dokumenty?page=2>, s. 36.

22 Luis de Sousa, Daniel Ferndandes, Florian Weiler, *Is populism bad for business?: assessing the reputational effect of populist incumbents*, Swiss Political Science Review, 2020, OnlineFirst; Manuel Funke, Moritz Schularick, Christoph Trebesch, supra 8.

23 Kurt Weyland, *Populism's Threat to Democracy: Comparative Lessons for the United States*, Perspectives on Politics 2020 18(2), 389-406; Stefan Rummens, *Populism as a Threat to Liberal Democracy* w Cristóbal Rovira Kaltwasser et al. eds., supra 2; Steven Levitsky, Daniel Ziblatt, *How Democracies Die*, Crown 2018; Roger Eatwell, Matthew Goodwin, *National Populism: The Revolt Against Liberal Democracy*, Penguin 2018; Jan-Werner Müller, *What is populism?*, University of Pennsylvania Press 2016; Cristóbal Rovira Kaltwasser, *The ambivalence of populism: threat and corrective for democracy*, Democratization 2012, 19/2, s. 184 i n.

24 Fruzsina Gárdos-Orosz, Zoltán Szente red., *Populist Challenges to Constitutional Interpretation in Europe and Beyond*, Routledge 2021; Gerald L. Neumann ed., *Human Rights in a Time of Populism. Challenges and Responses*, CUP 2020.

pytanie, polega przede wszystkim na tym, że nie tak wielu utrzymało się u władzy na tyle długo, aby mieć szansę realizacji głoszonych postulatów, a my wystarczająco dużo czasu na ocenę ich działań. Referenci **są zaproszeni do przedstawienia bezpośrednich lub pośrednich skutków rządów populistów na system prawa oraz sytuację prawną jednostki.**

Ostatnim pytaniem badawczym jest ustalenie, czy programy populistów oraz prowadzone przez nich działania wiążą się z konceptualizacją i implementacją jakiegoś nowego modelu stosunków gospodarczo-społecznych, który to model mógłby zostać potraktowany jako alternatywa do obowiązującego²⁵. Miałoby to oczywiście wpływ także na system prawny.

Mamy nadzieję, że konferencja przyczyni się do lepszego naukowego poznania populizmu i określenia jego wpływu na system prawny, w tym na prawa i interesy jednostki.

---

²⁵ Mitchell Orenstein, Bojan Bugarić, *Work, Family, Fatherland: The Political Economy of Populism in Central and Eastern Europe*, LEQS Paper No. 163/2020, s. 6; Mark Tushnet *Varieties of populism*, German Law Journal 2019, 20, s. 387.